

Ivier 2014-2015 * L° 72

Li Rantoele

Gazete di prôze nén racontece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal "RANTOELE", soce nén recwârlante (a.s.b.l.)

avou l' aspalaedje del Kiminâlté Walonreye-Brussele et

TP THOMAS & PIRON

Mwaise sicrijheu : Lucyin Mahin - Dessins : Djozé

Eplaideu responsåve : Pire Otjacques

19, rûe d' la Hète, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros å limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir)

å conte 068-2204305-07 (IBAN BE74 0682 2043 0507)

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [*mécoupure*] do shuvion [*suite de mots*] « l' arantoele » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononce *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî metowe so pîs e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « [Li_Rantoele_\(soce\)](#) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidê a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (*orthographe wallonne unifiée*). Les emiles del pådje 21 sont rmetous come l' emileu(se) les a scrît.

Sacwants tecses sicrîts e-n on walon coinrece [*régiolecte*] et riscrîts e rfondou cial ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografyî, sol djâspinreye « li walon d' emon nozôtes » : <http://walon.cultureforum.net/>

Responsåvté

Les scrijheus sont responsåves di çou k' i scriynut.

Croejhete

Dins nosse gazete, nos shuvans les rîles classikes do walon po l' acoid des pârticipes erireces.

En wallon, le participe passé employé avec avoir NE s'accorde PAS avec le COD placé devant.

Elle a ndalé ; mins mi, dji l' a **shû** (ou : **shuvou**) (**NÉN** : dji l' a ***shûte** ou ***shuvowe**).

Lanawaire, sacwants scrijheus s' ont metou a shure li francès. Si l' walon vike come vraiye langue, gn ârè do decidaedje po les linwe-ehåyeus d' adon.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot marcant bèn l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » peuvent être repris en citant la source.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe -âdje), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è**, **û**, **ë**, **wa**, **ou**, **wé**, etc.), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôⁿ** à Charleroi et **ou** à Nivelles, **â** se prononce **au** à Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au**, **â**, ou **a** à Charleroi; **ô** se prononce **ôⁿ** (presque **on**) en Ardenne et à l'Est du Brabant, et **ou** à Nivelles; **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

*Les linguistes appellent ces lettres des **diasystèmes** ou **archigraphèmes**. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas** (do viebe « betchfessî », *placer tête-bêche*).*

endè (**end**, **ndè**, **nd**) se prononce **ènnè** (**ènn'**, **'nnè**, **'nn'**) sauf à l'Ouest où il se rend par **'dd'** (simplifié en **d'** ou **d-**)

*En wallon unifié, tous les E internes se prononcent **è**. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêrchèssî. La lettre **é** ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : ceréjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).*

Di traze a catoize

Novea live e walon

« **Les grands âbes** » : on live d' imådjes so on sinnarioû da « Sarah V. », dessiné pa « Stibane ». Eplaidé pa « Noer Dessén ».

Gn a diferinnès modêyes : e li-djwès, namurwès, tchestrolès, braibonî, tchâlerwetî, et pâr e picârd di Tournai.

A vinde dins brâmint des livreyes di pârticulîs, ey eto dins les grands botikes « Carrefour ». Po sawè wice â djuste, emilez a : noirdessin@gmail.com

Novèle sitroete plake e walon

Mimile (Vincent Delire) vént d' rexhe ene novele sitroete plake k' a come tite : **Sori pol tchet** (*Soris pou l'tchat*). Gn a ladsu 11 tchansons, totes e walon. Po l' aveur, loukîz so : www.mimile.be

Teyâte e walon

Fiesse Marcelle Martin di teyâte e walon. Li semdi 24 di djanvî a 8 e. al nute : Les Djoyeus Lurons do Trô. Dimegne 25 di djanvî a 3 e. di l' après-nonne : operete del « fraitreye di Pousset » (Rmeycoû). Costindjes : vénrdi et semdi : 7 €; dimegne : 10 €; abounmint po les troes djoûs : 20 €. C' est el « Sâle â scanfâr » [*Salle des Tréteaux*], Tchinstrêye, 4600 Vizé. Racsegnes : tel. 04 374 85 50; emile : culture.vise@bassemeuse.be.

Rizultat des bates

« **on scrijheu, on djheu / ene sicrijheuse, ene dijheuse** » (Un auteur... une voix).

C' est les picârdès k' ont rascodou les deus prumîs pris, li ci do scrijheu (Gérard Platevoet) eyet l' ci do djheu (Monique Beerens) avou « *El grante guerre des p'tits gins* ». Les deujhinmes pris vont co a totès djins do Hinnot. Pol tecse, c' est « *Disk' âd dibout* » da Nadine Modolo. Pol di-jhaedje, eshonne : Valentin Ladoe (tecse da Pierre Noël) et Julie Matagne (tecse da Michel Robert). Proficiate âs 29 bateus(es).

Ratacaedje

Sapinse a mi

Li 29 do moes d' octôbe, dj' a rescontré Lucyin Mahin. Nos avans don fwait cnoxhance. Come dj'a decidé d' bouter al tcherete avou vozôtes, dji m' va prezinter.

Dj' a skepyî so l' copete di Lidje, mins dj' a stou aclevé a Serè, et tot djonne, don, dj' a stou ovrer a l' oujhene !

A ç' moumint la, on djâzéve co walon dvins les familles et les oujhenes. Asteure i n' a pus seur waire !

C' est don tot djonne k' li walon a rintré e m' tiesse !

I n a deus ans k' dj' a cmincî a li scrire.

C' est e lijhant les scrijhaedjes di Jean-Françwès Renkin¹, on prumî scrijheu po l' prôze, ki dj' a-st avou l' eveye di scrire e walon.

Lucyin Mahin mi dmande çou ki, a mi avisse, i fâreut Bén fé po l' walon.

Mins mi, dji n' fwai nén del politike. C' est Bén come çoula k' on s' fwait des inn-mis. Dj' inme mî d' raconter des crakes. Bén ki, dvins l' politike, i n a brâmint des crakeus, ou purade des bourdeus.

Dji trove ki l' walon ni s' poite nén foirt Bén, mågré k' i s' poreût poirter co pus mâ ! I n a todi pès, edon ?

Bén, mi avisse ? Awè, mins si vos n' estoz nén d' acoird, i

n' m' endè fât nén voleur !

Sacwants idêyes da minne

1° I fâreut k' li walon ni dvénxhe nén on foclôre ki n' soeye pus djâzé k' à teyâte. C' est on pô trisse di vey des cis ki djâzèt walon dvins ene pîce di teyâte et ki rdjâzèt francès cwand l' pîce est foû.

2° Djâzer l' walon li pus possible âs efants. Et arester d' dire ki c' est grossir !

3° Sayî d' lèyî toumer kékès viyès manires k' on leye so-vint dvins l' walon.

Dji n' voe nén Bén on djonnea di 18 ans dire a s' crapåde « dji vos voe voltî ».

I fât sayî di divni on pô pus di nosse tins. Metans, divins les émissions e walon, mete ene sacwè d' pus djonne, puvite ki d' mete tofer des cis ki dansèt come a 18e sieke (minme si dji respectêye ces djins la). Mins cwand les djonnes voeyèt çoula, i corèt tertos evoye.

4° Et pocwè nén po les patrons ki egadjèt des djins, scrire so l' anonce « li cnoxhance do walon sereut-st

ene atote. » I l' fihèt Bén avou l' lussimbordjwès. Et çoula, c' est co l' pus âjheye sacwè k' on pout fé.

5° Li pus mâlâjhey mins l' pus consecant : fâreut rsôrti l' decret do mayeur Boland ki voleut rmete li walon e scole. Mins come nos estans dvins l' federâcion Walonreye-Brussele et k' les Bruslers ni volèt nén mete des çanses po l' walon, li decret Boland ris-kêye di dmani lontins e ridant. Fâreut don po Bén fé ene « Federâcion Walonreye tot court ». Pocwè nén dimwin ou après ?

Et po fini, come dijheut Marcelle Martin² :

*Tant k' i n ârè-st on Walon
po-z aprinde a ses rdjetons
li lingaedje di s' pere
todi n ârè-st ene coine di tere
ki mâgré les candjmints
d' patreye,
on lomrè firmit « Walon-
reye »*

Christian Thirion (li Blawete), li 4 do moes d' nôvimbe 2014; scrît e walon d' Lidje et rmetou cial e rfondou

1. Jean-François Renkin u François Renkin, c' est on scrijheu e walon k' a skepyî e 1872 et k' a morou e 1906, a nole âdje. Il est rwaitî pa Maurice Piron come li prumî mwaisse del prôze e walon, « çou k' Hinri Simon a stî al powezeye ». Il n' a waire sicrît, djusse 75 pådjes inte 1894 et 1898. I n' aveut pont d' mestî, et viker d' ses rintes.

2. Marcelle Martin skepia a Lidje e 1926, et mora e 1995. Elle ala on moumint à Congo. Elle est cnoxhowe come sicrijheuse di pîces di teyâte e walon. Mins elle est eto l' oteure d' arimés. Inte di zels, ene ramexhnêye lomêye « Congo », ki les tecses si passèt e Congo bedje. Elle a leyi des cwârs po, après s' moirt, fé on pris di djouwaedje di teyâte e walon, pris ki poite si no. Çou k' a stî fwait dispu 1999. Les meyeutès pîces sont djouwêyes al « fiesse Marcelle Martin di teyâte e walon ». Ça s' passe a Vizé, ca c' est did la k' ses parints estént.

Eternâcionâ

Berlôrer d' ene guere a l' ôte...

...po on cérudjin k' ovréve, trankile come Batisse, a l' ospità d' Librâmont, n' est ç' nén esse ene miète berdouxhî ? Nonna, poy ki dj' a polou insi adiercî on râvion [rêve] d' efant, et ki dj' a veyou li djin - l' ome - avou tot èn ôte louca ki dvant.

Dji lairè às istoryins li bouye di scrire l' Istwere do pârthixhaedje del Coisse d' l'wewere, des bandiys del Cité Solea e-n Ayiti, des gueres civiles d' Afganistan et d' Sireye. Mi, dins li ptit live ki dj' a scrît lanawaire, dji n' vou ki vos raconter sacwants vraiys istweres di vraiys djins ki dj' a médyî dins mes 10 ans d' tricbalaedje às cwatès coines del mizere uminne.

Dani Droh

Nos estans e 2004, a Man, ene veye a l' Ouwess del Coisse d' l'wewere. N' a pus ki cist ospità la ki rote, grâce às Medcêns Sins Frontières (MSF), po l' miyon d' djins del Bijhe et do Coûtchant po payis, cômés d' Abidjan pa des bâraedjes des revinteus des Novelès Foices do Nôr.

Cwè çk' i botike dins m' siervice, ci ptit roufion la di troes cwatre ans, k' a on câvlant mâ [ulcère] sol djambe ? Fén mierseu, sins parints. Kî çki l' a amoenné ? Si mame, mi recasse-t on, est ospitalijheye à siervice djondant, po on « syndrome infeccieus » e s' fâze difinante [terminale]. On sida, djans, mins on n' a nén l' droet di prononci ç' mot la, vaici.

Li londwmin, li grand fré vént rdjonde li ptit Dani, ca leu mo-man a morou del nute. Mins wice est i, lu, l' popa ? Ns avans èn infirmî ki vént do payis yacouba, ki saye di saveur cwè. Et, sacwants

djoûs après, la l' popa k' est la, rasserant ses deus fis. « Pocwè les aveuss cwité ? :: Dj' esteu tot pierdou, dji n' saveu pus cwè, disnorté. »

Mins tot d' on côm, dabôrd k' il esteut câzu rfwait, la nosse Dani ki tronne des balzins. Li labo racsegne li câze : five fagnrece, ey ene emoglobene toumêye a 4 grames à lite. Beacôm trop waire. Fât rmete do sonk. Mins aprume, trover on dneu, et nén cwand cwand. Kî ? Li popa ? Neni : li labo mostere k' il a ossu l' sida. Tchance eto : gn a èn ôte dineu compatibe, et après deus troes djoûs, li five eva come elle a veut vnou, et l' câvlant mâ si ristope à pair do pôce. Nosse troejhinne [trio] divreut esse fene binâjhe. Dimwin, il ervont e leu mâjhon.

Li londwmin à matén, li pa mi stitche, al taxhete, ene foye di papî racafougneye dins mes mwins. Dj' el disploye. Il î est scrît çoucial :

Très Binamé

Mondocteur,

Dji su binâjhe si vos poleur endaler avou mes deus efants e li Beldjike. Dispu li moirt di mi feme, dji su a gnos. Dji vén d' ene pôvriteuse famille et dji n' sai kimint sorviker avou mes deus efants. Dji n' a nol ovraedje; dji so bineu [chômeur] dispu ddja lontins. Aidîz mu, s' i vs plait bén. Dji ratin vosse response et merci brâmint.

Cwè dire ? Kimint l' dire ? Ki dji so tot mouwé di si ptit mot,

ki dji n' erva nén el Beldjike, ki dji so ddja on vî ome, et k' les efants seront mî avou lu. I hosse si tiesse, sins moti, come po dire k' i etind Bén tot çoula. Dji lyi stitche on ptit scapulaire poite-bouneur dins s' mwin, eyet li sohaitî boune voye.

Et leu sida ?

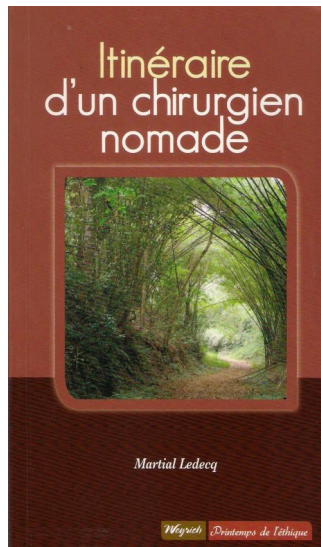
Mins ki vont i divni, nosse troejhinne, li sidateu et ses deus fis ? Dani a motoit stî rascrâwé pa s' mame cwand il a vnou à monde, si cisseciale esteut ddja malåde. C' est insi po èn efant so troes. Li mitan did zels mourt divant l' âdje di deus ans. Dani a passé houte. Motoit k' i n' a nén atrapé l' mâ. Djhans todi kécfeye.

Mins l' pa, lu, ki tot l' vijaedje sait Bén ki s' feme est moite di çoula ? I serè acoté come epestiferé. Nou parint nel vôre rcure e s' mâjhon. Eyet, às Afrikes, nouv djins so dijh vicnut avou les cwârs wangnîs pa on fré, on cuzén ou on parint al cwatrinme botnire.

C' est tot çoula ki dj' aveu-st e trexhe [me taraudait l'esprit] cwand dji voeya Dani, ès popa, eyet s' fré cwiter l' ospità avou leu cupak so li spale, estitchî dins deus noers saetchs di plastike, come les cis ki trinnèt totavâ les voyes dins totes les grandès veyes d' Afrike.

« Les medicaments sont mon les blancs, et les malâdes mon les noers », nos rprotchèt i, les medcêns ivwe-rins. O ! Come çou k' on lzî respond mi shonne vude !

Martial Ledecq, divins « Itinéraire d'un chirurgien nomade » (Voyaedjâjhe d' on cérudjin berlôreu), Weyrich, 2014.

Istwere : djusse divant l' fén di l' URSS

Tchanteu d' rok a Vladivostok

Vladimir Kousmin a dandjreus stî li prumî tchanteu rok e l' URSS. E Noyé 1988, il est priyî pa les Amistés beldji-sovietikes a vni tchanter ezès haies di Skerbek.

Il aveut stî amoenné a Brussele pa l' avion d' l' Areyoflote do vénrdi. Si concert aveut stî on succès, divant l' minisse del cul-teure, et... Françwès Hascher nosse mambor [agent]. Vos fât dire ki, adon, dj' aveu tot fwait mes scoles di droet po continter m' pa, mins dji n' aveu nole hâsse di passer m' veye emey les noerès cotes. Copurade veyanmint k' on-z aveut amonté ene pitite binde di rok, li « Binde John Lower », avou on tchanteu d' mestî, et nozôtes, des studiants.

Vladimir sins toet

Mins après l' concert, vo n' la-t i nén ki nos tchanteus rûsses si rtrovèt fén mierseus sol trower divant les haies di Skerbek. E l' ivier, sins ene cloutche e leu taxhe, et sins pont d' organizâcion po s' occuper d' zels. Et l' avion Areyoflote ki-vént n' esteut ki po l' mârdi d' après. C' est Françwès, tcheyou sor zels d' atoumance, k' a fwait do bon Samaritin. Et les priyî di passer ces djoûs la e s' café, a Brussele. Et rola lzî fé schoûter des bindes eredjistrêyes di nost orkesse. Pu, come di djusse, il a stî rinvité e l' URSS. Il î ala e moes d' may 1989.

Et c' est insi k' on bea djoû, gn a on telecse del societé « Goose Concert » k' atome amon nosse tchîf di binde. Il î est dit k' on s' doet aprester dâre-dâre po ene tournêye e l' URSS. Dijn-nouv concerts. Et wice e ç' nouzome payis la ? Tot a l' ôte coron : sol cotoû d' Vladivostok, astok des Coreyins et des Djapônès. I n' nos dmoreve ki troes samwinnes po-z awè les visas. Et por mi s' arindjî avou m' patron, ca adon, dj' esteu bokion dins l' Grand Bwès d' Sougne [Forêt de Soigne].

C' est nén l' tot d' ça. Po cminci, i nos va faleur evoyî nosse bastrinke : cénk amplis, deus

clavîs, nos guitâres et des cenes di rcandje, po si e cas. « Wice est ç', çoula, Vladivostok ? » k' il a dmandé, stâmusse, li dwanî d' Zavemtem. Dandjreus k' c' esteut l' prumî côp k' il oyeut ç' no la.

Voyaedje

Ene samwinne après, dj' esténs a Moscou. Cwate djoûs, k' nos î avans dmore. Viziter l' veye avou ene moenneuse, lomêye Natacha. Aler dinner dins les restorants clandestins, la k' gn aveut k' des aparatchniks et nozôtes, après aveur hazé tot on labrin d' colidôrs, po-z avni dins ene sâle sins nole finesse.

Pu : lyouchine Moscou-Comsomoske. C' est èn areyoplane come li 747 da Boyigne. Mins âdvins, ça rshonnéve dipus a èn otobusse come dins « Tintin à Congo », avou les djins poirtant des gayoles âs tcherdins u des pneus d' velo. Pol ratinde, ene minâve cahoute â dbout del pisse. Po nos ebarker, on busse côpé e deus saetchî pa on tracteur.

Mins ké tâvlea, tot passant âdzeu del Sibereye, pu â Pôle Nôr, la k' on voeya l' solea dischinde pu rmonter a meynute, sins s' aler coûtchî.

Pu 800 km di transsiberyin, a 40 digrés dzo zero âdfoû, et 30 digrés âdvins. Des restorants avou des pompes a l' aiwe di keuve,

et do caviâr a totes les eurêyes

Vladivostok

Ene veye avou djusse des militaires, k' i gn aveut k' cwate moes k' l' avént drovou âs civils, a câze del politike di « clairisté » da Gorbatchev. Ascoyîs a l' otel pa èn oficî del marene rûsse ki nos dit e-n inglès : « Li peupe a dandjî d' vozôtes ».

Prumî concert dins on stâde di fotbal. Après onk ou deus bokets - sins balance -, les djins estént efoufyîs come des tchivrouûs e moes d' avri. Mâgré les hâyes di policîs ki waerantixhént li scanfâr, les rwaitants ont-st evayi l' terén, et nos rclamer des otografes. I n' avént mây veyou ene binde di rokenrol. Fât dire

k' adon, ene plake di rok a 300 roubles (12000 FB, 300 €), ça rprezintéve on moes d' leu traitmint.

Pu ça a stou nosse tournêye, avou deus concerts tos les djoûs, onk a 6 e. et l' ôte a 9 eures al nute.

Al fén, Vladimir nos a priyî a on soper d' cwitaedje. On plat d' caviâr d' on mete vint di long. Et, par djin : ene dimeye botaye di vodca, 1 botaye di tchampagne di Crimêye, mins seulmint ene dimeye trintche di pwin, ca l' pwin esteut râcioné.

Li londmwin, on-z aveut mâ les tchveas !

Jean-Louis De Weirt, li 12 di nôvimbe 2014

Spòrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (33)

Ké bataye di vweteures !

El dierin Grand Pris di fôrmule onk endè valeut les poennes, ca l' tite n' esteut nén co djouwé. Gn aveut co deus coureus k' avént d' l' espwer.

D' on costé Lewis Hamilton et di l' ôte Nico Rosberg. C' est a Abou Dabi ki tot ès daléve decider. Nén dandjî di vos dire ki Ptit Louwis esteut padvant s' boesse às imådjes po shure el coûsse. I s' àreut plou passer n' impôte cwè dins l' coron, faleut k' i fouxhe padvant s' bawete.

L' ome conoxheut câzumint tot dissu l' vicreye des deus moenneus.

Lewis Hamilton

I vos àreut plou dire k' i s' displaevive e-n avion privé, onk ki costéve 23 miyons d' uros. Eto k' il aveut des oriyetes di diyamant et k' ès droet bresse esteut tatouwé.

Mins lyi pôreut on rprotchî tot çoula et tos les ôtes senes di ritchesse k' il est si fir di hâynner [étaler] ?

El coreu aveut stî elevé dins on ptit apårtumint. Des parents dispårtis. Il aveut sovint doirmou dins on fâtûle pask' ès pa èn saveut louwer on cwårtî avou deus tchambes. Ptit Louwis saveut k' a l' âdje di shijh ans, ès pa lyi ofrixheut on carte (ene oto d' cartigne). C' est insi k' el gamén s' aveut pris à djeu et k' el coûsse daléve divni por

lu ene passion.

Dedja adon, i repointéve les coûsses des diferinnès categoreyes. C' est Ron Dennis, el patron des Mac Laren, ki decida on djoû di shure les coûsses do gamén d' a poenne ût ans. Après l' cartigne, ça a stî l' monoplaece.

À djoû d' âdjourdu, il est pus pâjhire et bén dins ses solés e l' copagneye del djoleye Nicole Scherzinger ! Mins ça n' a nén todi stî insi. El pitite Nicole, ene abitouwêye do monde del niût, del drouke et di l' alcol, aveut ene mwaïjhe idêye dissu lu ! Adon, po poleur « aler al shijhe » dé leye, il a shuvou on stadje di sorvicaedje às paras. Asteure, ça va mî. Il est bén dins s' pea eyet i fwait moens di biestreyes ki d' dintins.

Nico Rosberg

D' èn ôte costé, c' est l' gamén da Kéké Rosberg, onk k' a stî eto tchampion do monde. C' esteut e 1982.

Nico Rosberg, il àreut purade ene vicàreye des pus pâjhires eyet ene feme coûtivêye. Estant ptit, i shuveut ddja s' pa dins les « padoks ». Po les liârd, i gn aveut pont d' traeyins. El famille Rosberg dimoréve dayeur a Monaco. Ça vleut tot dire. Lu eto, il a comincî pâ cartigne. Mins d' èn ôte façon ki Hamilton. Vos l' pinsez bén : avou les

liârd eyet les rlâcions d' ès pere, il a radmint trové les meyeusès ekipes. Rosberg a fini pa s' foirdjî on no e wangnant des coûsses. Il a falou l' tins : pont d' côps d' esclat ou bén di biestreyes. On n' pâle nén beacôp d' lu dins les lives às sinsâcions. Il a maryî Vivian, ene ârtchiteke, i gn a waire di tins.

El djudmint d' Abou Dabi

El diferince dins les deus moenneus, c' est tolminme ki, e ç' sâjhon ci, Hamilton a wangnî 10 Grands Pris conte cénk a Rosberg. Mins lu a yeu pus di plaeces d' oneur.

Divant d' comincî, gn aveut 17 ponts inte les deus. Mins po l' dierin Grand Pris, les ponts contnut dobe.

Rosberg est evoye el prumî, mins ça n' a nén duré lontins. A cåde d' on patinmint des rows, Hamilton el dispasse. Po shure, Rosberg a minme yeu on probleme di moteur ki l' a espaitchî d' ès bate po l' victwere eyet po esse tchampion du monde. Ça arindjive bén Hamilton k' a insi repointé ès onzinme Grand Pris del sâjhon. El pilote Mercedesse poleut esse sacré tchampion do monde 2014, après l' tite di 2008. El duwel à solea steut fini et Abou Dabi aveut livré s' scret.

Jean Goffart, li 11 d' decimbe 2014.

Fijhaedje d' instrumints d' muzike

Li harpe às touches

C' est èn instrumint suwedwès às coides frotêyes, lomé làvå « nyckelharpa ». Frotêyes avou èn airçon, come on djowe so on violon.

Mins c' est pus compliqué k' on violon. Les pitès pîces di bwès, les touches, fwaiynut come les doets so les coides d' on violon. Cwand on mete si doet so ene touche, ele vént sol coide et l' fé pus coûte

Gn a troes cwate rindjeyes di touches. Li prumire rindje, c' est pol prumire coide, et in-si d' shûte, ene rindje po tchaeke coide.

Bastixhaedje

Li coir si bastixh sifwaitmint ki l' ci d' on violon. Li fond, k' on lome « taxhea » [tasseau], est trawé di shijh ou ût grands trôs.

Adon, on va dveur fé les schinons (les arondis costés del caisse) [éclisses]. C' est des finès plantches d' a pô près 2 milimetes, fwaites avou do crolé bwès d' cok [érable ondulé]. C' est èn âbe k' a ene maladeye, et estô di crexhe bén droet, i va e fjhant des waches. Et cwand on l' asplaenit, ça dene des rflets. Et esse pus stocaesse.

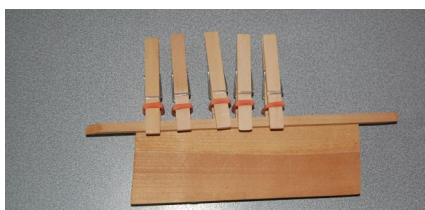
Po ployî l' schinon, on l' va on pô frexhi. Adon-pwis, li mete so on cilinde di fier k' est tchâfé, et l' fé rôler dsu, disk' a tant k' il âye li boune courbeure. El fât todi racroler ene miète dipus ki l' boune rondeur, paski, cwand i rsetchit, i s' ridresse todi on pô. Cwand l' schinon a l' boune coube, on l' va plaker so les costés do mantche et do taxhea. Gn a des craeyes

esprès po ls emantchî.

Po k' ça tegne, on eploye, come todi, del cole di pea d' robete. L' advintaedje di ç' cole la, c' est k' ele ridvént deure come do bwès. Dabôrd ki les blankès coles di mnujhî, ele dimornut ene miète moflasses. Adon, les vibrâcions ni pasnut nén come dins do bwès.

Avou ça ki, avou del cole di biesse, on pout rdrovi l' instrumint cwand i bodje ene miète. Et avou l' tins, ça bodje todi on pô, don. On va ddins avou on fier ki rshonne a on coutea tot plat, k' on a trimpé dins l' tchôte aiwe. Insi, i va fé fonde li cole.

Après l' caisse, gn a l' tâve, ki doet esse bén bén plate. Pol loyî â schinon, on mete on sconte-schinon [contre-éclisse]. Dj' a edvinté on sistinme po Bén plaker les deus. Dj' elzès pice avou des picetes al bouwêye, et dji brâylêye les picetes avou des elastikes ki les bierdjîs metnut po scawer les bedots.

Les touches

C' est ostant d' ovraedje po fé l' caisse ki po fé l' mantche. Mins po fé les touches, c' est cwate djoués d' boutaedje. Dji rvén d' on stadje la k' on-z a basti tchaeconk si harpe às touches. On cmincive a nouv eures â matén, et c' esteut disk' a dijh eures al nute.

Po taeyî les touches, les troes cwârts di l' ovraedje si fwait avou on « canif di lutî ». I nos faleut screper les cayets

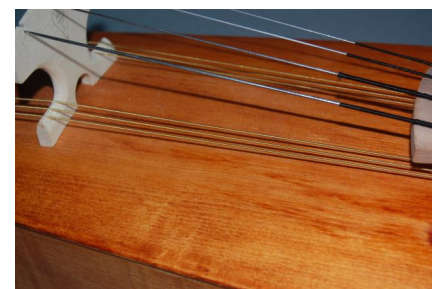
d' bwès, ki l' mwaisse di stadje nos aveut aprusté. Todi Bén waitî di screper dins l' fi do bwès. Ôtmint, on est evoye.

Les coides

Li tchvalet sieve a fé l' reglaedje des coides.

Dizo les mwaissès coides, gn a shijh « coides simpatikes ». Si on fwait on son del minme waxhlire ki tchaeke di zeles, ele si metnut a djouwer totès seules. C' est l' atuze del resdondixhance acoustike. Si vos av deus piyanos, et k' vos djouwez ene note so onk, li coide del minme note di l' ôte si mete a tronner

Li son est pus grâve ki l' violon. I saetche so èn alto. Et a des moumints k' i gn a, a câze di ces coides la ki resdondixhnut, c' est câzu ene violoncele.

C' est on bea instrumint. Dj' a stî a on concert dins ene egljhe, tins do stadje. Gn aveut la cwate djouweus. C' esteut mirlifike ! Mins mi, dji nel sai co djouwer.

Willy Marchal, li 11 di nôvimbe 2014.

Rilidjon : soces di monoteyisses avanciveus

Clerdjî k' a tos les droets ou croeyants libes di tuzer tozès seus ?

Les croeyants et croeyantes avanciveus [progressistes] avå l' monde, foiravant les monoteyisses (crustins, djwifs, muzulmans), c' est des djins k' ont des idêyes a pârt. Leu mwaisse sâme [but principal], c' est d' sondjî å bouneur des djins di leu pârotche [groupe religieux].

Mins ces avanciveusès djins la et les cias ki lzès moennnut, sabaye s' i seront lådje d' idêye assez, po n' nén tchaire divins l' trô do dogmatisse rilidjeus et do clericalisse politike ?

Clerdjî-stâr

Ces croeyants la si rapouînut sovint dins des soces, metans les soces wilicomreces, k' acceptêynut les omosecuwels. Asteure, ces soces la, di cwè ont ele dandjî, po k' leu spiritouwâlté monoteyisse aidaxhe les djins a s' dislaxhî d' leus loyéns ? Eyet po k' li rilidjon n' fouxhe pus on baston po bouxhî so les djins avou ?

Sacwants tchîfs rilidjeus fwaîynut les cwanses d' esse des avanciveus, mins i s' sievnut del rilidjon po wangnî leu biftek et po divni des stârs. Et sins aidî leus frés et sours dins l' foe a s' disloyî d' leus laxhes.

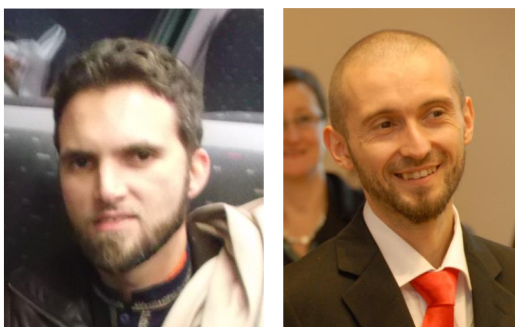
Comint çki les agritchants djonnes croeyants fwaîynut po dismantchî li « stâriaedje » des tchîfs rilidjeus ?

Dins l' islam

Gn a sacwantès pârotches et soces moslimreces k' ont raidjî [tamisé, repensé] leu rilidjon tot l' ristudiant sins idêye tote fwaite. Si ont ele sicolé des imams et des imamresses avanciveus. Ces-ci pretchnut âzès djins sins lzès straper. Ces pârotches moslimreces la ont minme askepyî des soces nacionâles et des rantoeles eternâcionâles, po les djins sawè copiner democraticmint d' leus mwaisès idêyes.

Ene di ces rantoeles eternâ-

cionâles la, ki boute aprume po l' Urope et l' Afrike bijhrece, c' est l' CALEM. I s' adjixh d' on rapoulaedje di soces uro-afrikinnes LGBT¹ u moslimreces. Li CALEM boute po k' ons acceptêye, e l' islam, totès sôres d' idintités sintimintreces et d' djinres. Li

CALEM vout dmorer neutre, kession rilidjon, politike, et idêyolodjeye. Li soce ni schoûte nou tchîf rilidjeus, et n' riçût pont d' cwârs des gros colés.

Aprume, i volnut aidî les LGBT muzulmans pal voye d' ene teyolodjeye tuzêye ôtrumint, k' on lome « cwire » (parfonde ricwerance). Ca les LGTB moslimîs sont deus còps strapés [discriminés].

Ci môde tuzrece la s' a spârdou e-n Urope, e-n Amerike bijhrece, mins eto dins l' Mîtrin Levant ey e l' Afrike bijhrece et nonnrece .

Cisse tuzance la, c' est ossu ene manire di dismantchî les dzeu-droets [privilèges] do clerdjî, tot boutant âdvins del rilidjon.

Ces muzulmans avanciveus la ont prindou pârt li 17 di

1. Lesbyinnes, Gais, Bisecuwels, Transsecuwels. Li sike [sigle] a stî eployî pol prumî còp dins on scrijha e walon e 2012 (roman Gabriyel et Gabriyel da Djôr Sfasie et Colas Staelens).

novimbe 2012 å raploû d' troes djoûs do CALEM a Paris. Il î ont rescontré des femrinnisses, des militants des abondroets del djin, et des ôtès djins des soces wilicomreces.

Po ls ôtes, po lu-minme ?

Tolminme, on-z a l' droet di s' dimander çouci : ces teyolodjins la nén come les ôtes, des boles-a-pârt, assuré, boutnut i vormint po leus frés di rilidjons ki sont mâ prins sicolodjicmint ? Ou bén fwaîynut i seulmint les cwanses d' « rifôrmer » l' islam ?

Awè da, des cias k' i gn a, come Tarik Ramadan, nos fwaîynut acroere k' i boutnut podbon po distraper les djins. C' est çou k' i scrît, todi, dins s' live, « *La Réforme radicale : éthique et libération* » k' a vudî e 2010.

Mins, sapinse a nos, i n' fwaîynut ki d' rapotiker on papî d' ewalpaedje uropyin po nos rsiervi l' minme viye martchandijhe clericalisse.

Ca, dins l' teyolodjeye del liberâcion, les cminâltés dizotrinnes, i n' elzî ahâye nén d' riçure les esplicaedjes d' « al copete ».

Ludovic-Mohamed Zahed,
cwereu boute-tot-seu eyet
Djôr Staelens-Sfasie, li 9 di
decimbe 2014

Li papî e-n etir, avou on diswalpaedje des minmès idêyes po les cminâltés crustinnes et djwives, pout esse léjhou sol waibe-blok da Djôr. Tapez so ene ricwirrece li no des deus scrijheus et « ffordroets » « privilèges »

Li Rantoele às Belès Letes

Limero 27 (rawete al Rantoele I° 72 del mwaijhe sâjhon 2014)

Les ouves di Belès Letes ki n' fwaiynut nén potchî les wårdiveus foû d' leus clicotes, c' est k' c' est del literateure k' il a ddja beacôp ploû dsu (Amin Zawi)

Li pa do tenismane (III)

Rascourti: Ludovik Terwagne, 30 ans, li persounaedje-conteu, djowe voltî à tenisse avou Ervé Delbressene, 15 ans, ene grinne di tchampion. Les deus families sont foirt camaerâdes. Mins, ci djoû la, li pa da Ervé n' esteut nén la à matén po moenner s' fi a scole. Après si ovraedje, Ludovik a sayî d' arinner l' pere so Fesse-bok et à telefone, mins brosse di gade ! Pont d' pa Ervé ! I va dire cwè a ses parints, et vey çou k' i doet fé. I trove si pa ki waite li tévé. On cåze d' ene atake d' on forgon del posse a Avinne, dé Valinchinne. Onk des bandiys î a leyî les hozetes. Sereut ç' l' ome ki Djenifer Lamboriau, medcén ledjisse, aveut otopsiyî dins l' deujhinme tchaptré del novele ?

Sorlon des adjâzias ki les gaztîs di « Nôr-Aloumire » ont polou racassî, l' esplôzant eployî sereut do Zemtek. Nos avans dmandé cwè a Djan-Francis Domont, professeur di tchimeye às facultés d' Mont. »

Li prof a splitchî les butants et les royants sol Zemtek. C' est on plastik foirt pouxhant, et k' edeure li tcholeur et l' crouueur. Les gansters atakeus d' banke l' alèt haper el Tchekeye, la k' on l' prodût pol dismoxhaedje des vîs bastimints. Dins l' distrujhaedje di l' avion del Panam a Lockerbie, e 1978, gn âreut yeu dandjî ki di 312 grames di Zemtek po râyî l' fuzlaedje do Bowigne 747 k' a potchî e l' air. Si les atakeus do forgon d' Valinchinne end ont metou 25 grames estô d' 5 grames, ça n' li sbare nén, nosse professeur, k' i gn âye yeu on sfwait distrujhaedje. Et l' ome di syince di mostrer deus pitès boles di plasticene. So s' droete mwin, i tneut ene kinike come ene

purnale : c' esteut l' groxheur k' âreut djusse râyî l' tacaedje do forgon, sins broûler l' tchedje di biyets. Dins s' pawene, i tneut ene bolete come ene djaeye. Ostant d' Zemtek âreut tot rayi, forgon et forgonêye, et l' foice di l' esplôzadje touwer ene djin co a 25 metes did la.

Li prof del tévé esteut co dins ses esplikêyes cwand gn ava ene nodeur di broûlé k' amoussa dins l' bele plaeece. Les deus omes si rtournît. Li mame esteut coûtcheye al tere, flâweye, dins l' adroveure di l' ouxh inte li coujhene et l' bele plaeece. Et l' soper ki rayixheut so les plakes del sitouve electrike !

*****

Co deus djoûs pus târd, el Pédjî d' Valinchinne.

- Adon, cwè, adjint Belyasmine ? Et l' inkete so l' atacaedje do forgon d' Avinne ? Ça tchereye ou ça fwait do so-plaeece ?

- Do costé des vicants, moncomsaire, i shonne bèn ki ça soeye des omes di mwin bulgâres, si on-z aconté les plakes do Lîchtestinne k' on-z a trové so les fitchîs di ç' djoû la des cameras d' awaitance do pârkigne do grand botike Âtchamp. C' est todi l' minme djeu. C' est des rexhous d' gayole, nén todi les minmes, oudon-bén des sins-papîs trouks, siryins ou tchetchenes. On mwaisse bandiy d' avâr ci les egadje po fé l' laide ovraedje (dischinde les wårdeus, les adjints d' surté ou come cial, li tchâfeu). C' est zels eto k' amoennèt les âres, les amonucions, et les esplôzants, s' il astchait. Vaici, li Tchekeye, po-z aler fé leu coûsse à Zemtek, c' esteut so leu

voye. I s' tinèt presse avou ls otos po rpeter evoye, ca i sont payîs d' avance. C' est l' mafia rûsse ki waerantixh leu serieus. Et c' est l' mwaisse opereu d' avâr ci ki rascod l' gros do macsåd, après awè fwait les pârts avou ses aidants d' l'avâ. Roci, come il ont fwait berwete, on n' a waire di tchance di les rtrouver dins l' cotoû.

- Vos av li mådjinâcion d' on fjheu d' roman, Belyasmine. Kénès prouves av di tos ces ragadlaedjes la ? Gn a dpus d' on tchvâ ki s' lome Baron. Dj' ô bén : gn a kécfeye des vrais tourisses do Lîchtestinne ki vnèt fé leus coûsses a Âtchamp. Av dimandé cwè po les limeros d' plake ?

- Rén a rilever d' çoula, moncomsaire ! Â no d' ene société d' siervices avou on sidje sociâ a Vadouz. Ça pout esse tertos et nolu.

- Et do costé do rayi, lu ?

- Dj' a pinsé k' c' esteut lu l' mwaisse adjinçneu do côp. I fât esse kinoxheu po tchaspougnî les esplôzifs. Ki, mi ome, il âreut bén fwait di s' aler riscoler sol Zemtek. Dj' a fwait l' lisse des djins poirtêyes disparexhowes ces djoûs ci dins tote li France. Rén ki clope avou çou k' on cwirt.

- Li France ! Li France ! Avinne, c' est a ene pixheye del Beldjike. Et del Beldjike, vos estoz totsurade el Holande ou e l' Almagne. Pâr el Daenmâtche ou el Pologne. Vz ârîz dvou rôbaler totes les polices d' avâr la foû. Tinoz, mi, po on vî-paltot come vos djhoz, dji vén d' aveur li dierinne djivêye des disparexhous d' Walonreye. Et dj' a on calande ki pôreut esse nost ome. Minme trintche d' âdje, minme djoû di dzartaedje. Avou ça k' i sont mwaisse pirixheus dins l' famille. Saetchî às pires ? Bate mene ? Boumbouboum so li spirea ! Ça n' vos rapinse rén, çoula, Belyasmine ? Dimandez ene rogatwere âzès Bedjes. Et nén cwand cwand ! Et-z aler s' prinde des analijhes di raetchon di s' fi - mi, k' a cachî a vosse plaee, dji sai dedja bén k' end a onk -, et on raguidrè cwè avou l' ADN do rosti.

*****

El londi d' après, a nouv eures à matén...

Li djudge del djonnesse Bonavinteure Caguerouga est ki pestele dins s' buro à palâ d' djustice di Tchâlerwè. Diplomé d' ene sicole inglesse di Campala, i n' s' a mây adû a çki les djins k' ont prins radjoû avou lu arivénxhe après l' eure. Ey eco ! C' est des Francès. Des cis ki les Walorwandès ni poirtèt nén dins leu cour, dispu les margayes so

l' swè-dijhante aide francesse às peupè-sipateus do djinnocide di 1994. Mins, britichmint, i saye di wârder froed sonk.

Tolminme après ene pitite dimeye eure, la l' pitite djin del riçuvinne k' abize :

- Monsieu l' djudge, les djins del comission respondrece del Pédjî d' Valinchinne sont la.

- N' a ddja nou mâ. Vât mî târd ki mây. K' il intrexhe roci !

L' inketeu Belyasmine ni s' a nén ddja escuzé d' esse târdou. Caguerouga moleut dins ses dints, mins n' a rén dit. Djusse, pontieuzmint, il a fwait resplicher co traze côps a Belyasmine les pondants et les djondants di l' afwaire d' Avinne. Li cadâve dilé l' forgon del posse k' ayeut stî ataké. Li Zemtek, li disparexhaedje da Flipe Delbressene li djoû do bracaedje. Li SDN do touwé ki doet esse rimetou à Seur Dezocsiribonawearike do fi Delbressene po-z awè ene prouve, s' il astchait, ki c' est Delbressene l' atakeu d' forgon.

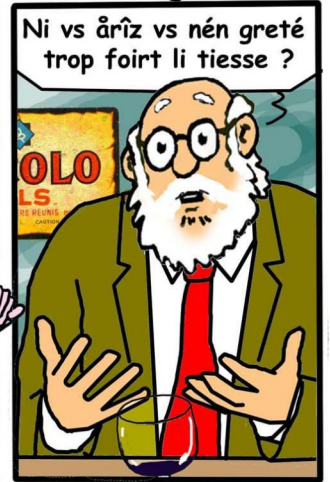
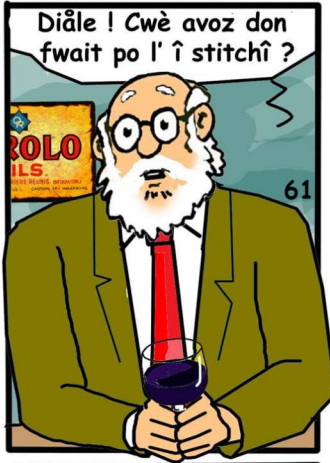
Ça, c' esteut s' bouye da lu, Belyasmine. N' ayeut-st eto dins l' minme comission rogatwere onk del brigâde financire ki dveut splitchî les contes el banke del famille Delbressene, et d' leus soçons, inte di zels, ene lomêye Djenvire Nixhoûle, k' on-z a trové toplin des mouvments d' tchetés [*capitaux*] inte ses contes et les cis dâ Flipe Delbressene.

Af fén di totes les esplikêyes, les Francès ont rçû bénvayanmint ene djate di té (il esteut câzu 11 eures, mins l' ci del brigâde financire ayeut ndalé dvant). Adon, Caguerouga a decidé çouci :

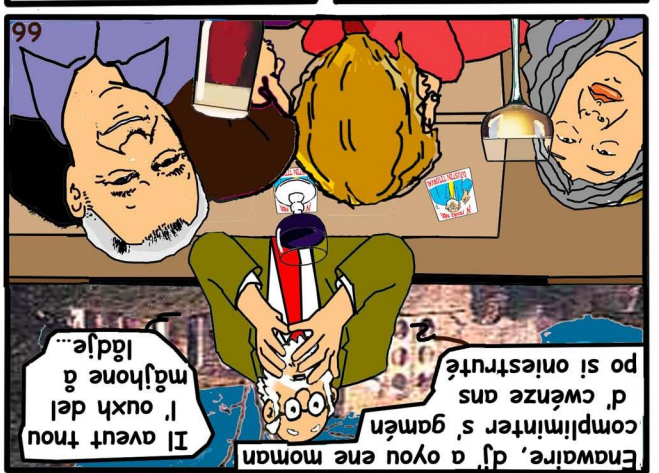
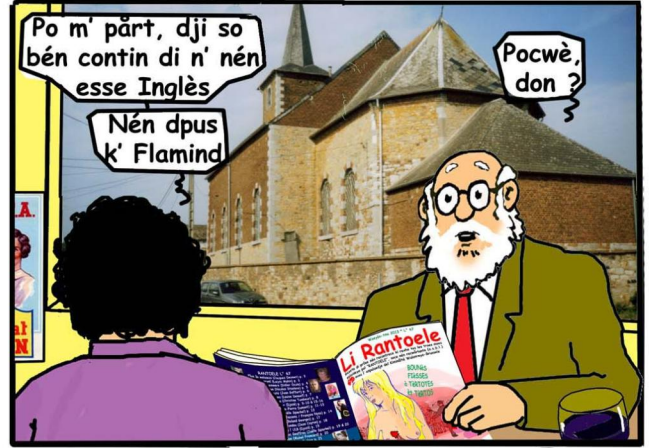
- Êm tcher, come vos l' savoz, c' est èn interrogatwere di mineur ki vs alez la moenner. On mineur, di dj', ki va esse tot catibulé pal novele, si vos avoz fwait kine. Minme si vos tuzaedjes ont fortchî, ci serè on tchok sicolodjike po l' efant ki n' a pus rveyou s' pa dispu ût djoûs. I m' fât don trover èn assistant sociâ - u ene assistante sociâle - por lu u leye endaler avou vos. Dj' aveu ene sakî d' presse a 9 eures, mins come vos n' arivîz nén, on l' a tcherdjî d' ene ôte mission, po tote el djournêye. Vos fâre don rivni dmwin, et a nouv eures petantes, s' i vs plait. I m' fât co riprinde kontak avou l' mame Delbressene po k' ele soeye co la dmwin po sotni s' fi.

Mins soeyoz coe ! Gn a des bons otels a Tchâlerwè, et l' manneye air do Payis-noer n' est pus k' ene sovance, asteure ki câzu

Tinre ådje et tiesse di bwès

Hagnî dissu s' linwe

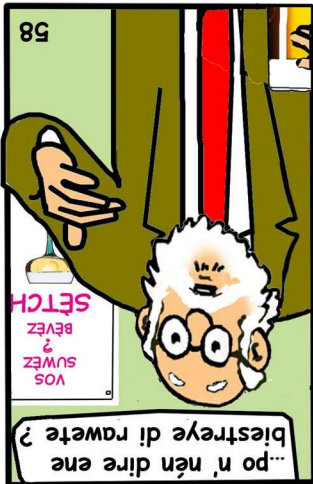
On gamên d' adroet

El mirâke est rmetou a dmwin

Po ki l' cervea sieve

Riketes

L' gardjint n' fwait nèn l' bouneur

Po les corants d' air eto

Pot d' michtrole po pemes po pârti

Dji vos a apoirté cénk pemes di m' corti.

Mins vos estoz vozôtes troes. Kimint fé po vos les pârti ?

71

Av ene idêye, vozôtes ?

Oyi, c' est tot sêmpé. Nos alans fé do côrin.

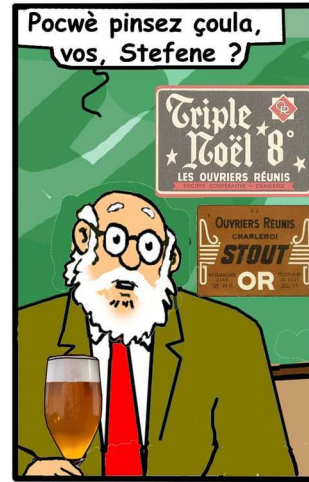
Responsâve n' est nén coupâbe

Po nos eplaidaedjes, nos cwerans ên editeu responsâve

Seur ki ça va co tchaire dissur mi !

Pocwê pinsez çoula, vos, Stefene ?

Paski, e l' mājhon, cwand gn a ene sacwê ki toûne cron, mi feme mi dit ddja tofer ki c' est mi l' responsâve.

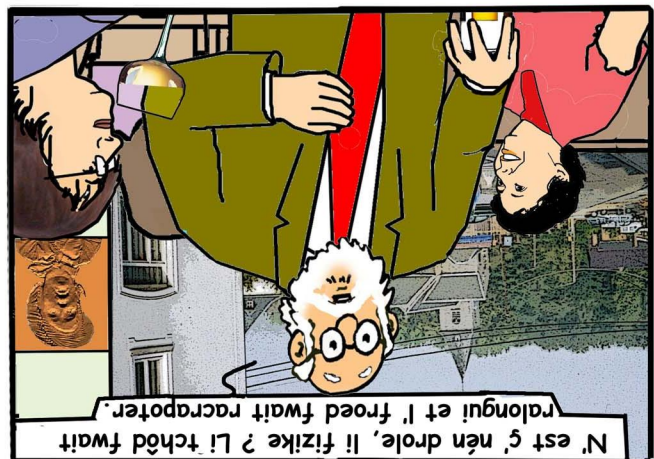
77

...adon k' di l' ivier, i sont courts.

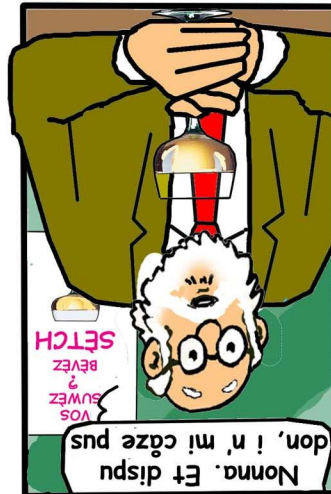

Bên oyi : dji l' a rmarke les djolus sont longs...

N' est ç' nén drole, ll fizike ? Li tchôd fwait ralongui et l' froed fwait racrapoter.

C' est fizike

Nonna. Et dispu don, i n' mi caze pus

Et cwê ? Il a passé ?

Cwand i m' l' a anonci dji lyi a dit : «kel meyeu wangne»

As dierinnes elections gn a on sogon ki s' a metou dissu ene lisse.

ça passe ou ça s' accasse

Nioûtone s' âreut polou continter d' côrin

Cwand on pinse k' Izâk Nioûtone a discoviet li lwè del gravitâcion univiersele estant ashî dizo on pemî, adon k' gn a ene peme ki lyi a tcheyou so s' tiesse.

84

N' est ç' nèn ene sacwè d' formidâbe ?

ALONZO CABAREZ amon TILLIEUX

Seur k' ashî a scole dissu on banc, ès nez dins on live, i n' âreut nèn yeu l' idêye !

Li tot est d' awè s' conte

Shan, dins l' egzamin do PMS, vos avîz a pârti ene dorêye.

...etur shijh djins di vosse familie. Vos avîz l' tchuze inte 4, 5 oudon- bèn 6 bokets.

85

Pocwè avoz don tchoezi di responde «5 bokets» vos k' est si foirt e carcul ?

Paski nosse man n' è va pont voleur. "Po wârder m' ligne", va-t ele co dire.

Mins i n' vos fât nèn todi rmete a dmwin po s' i mete.

87

Les pus vis apudnut co tos les djous. Mi eto, ga m' arrive co sovint.

gn a pont d' adje po-z aprinde.

Come di! l' a sovint dit...

VOZ SUMER 7 BEZ SETCH

Vosse familie endè doet esse fire. C' est râle, a si adje, di sawe dedja lere.

86

C' est ki m' pitite feye, k' a troes ans, l' a coschire a prits bokets.

Pire, ni nos aliz nèn lere les prunires pâdjes di vosse pordjet d' live ?

On tins po tot

El sûtaye del majhone

totes les oujhenes ont tapé l' ouxh sol beur. Sovint ratchtêyes pa des Francès, pu dislowêyes pol Roumaneye, el Chine ou l' Marok, metans !

Et avou ene clignete a Belyasmine, k' il aveut bén oyous a si accint k' i djâzéve voltî picârd.

- Mins c' n' est nén des Picârdes les racateus. Les Picârdes sont lodjîs al minme essegne ki nozôtes, si ça vs pout rapâjhter. Alez, et bons rcweraedjes !

*****

Deus moes après

Po vs dire li veur, Djenvire Nixhoûle, ki l' adjint del brigâde financire aveut vnou fé responde ci londi la al fén do dvant-l'-dinner, et tote l' après-nonne, c' est l' no d' djonne feye da moman. Ele l' a todi wârdé dins tote si cârire al banke. Mây si fé lomer « Madame Terwagne ».

C' est ç' no la, Djenvire Nixhoûle dabôrd, ki dji so ki dmande pol moumint à pârloe del prijhon d' Andene, k' elle î fwait del previntive po blankixhaedje di mannets cwârs. Dj' î vénrè co semdi ki vént, et totes les samwinnes disk' à procès.

Neni, dji n' djowe pus à tenisse avou Ervé. Lu nerén, âresse, pôve mivé, i n' djowe pus. Gn aveut pont d' terén al clinique sikiâtrike di Sougniye, la k' il a stu shuvou on gros moes, après aveur sitî stoné pal novele ki s' pa esteut on brakeu.

Mins dimwin, dji va sayî del ratourner po k' i s' î rmete... I pôreut divni on novea Nadal. Dihans todi kécfeye !

Lucyin Mahin (Louline Voye) divins « Tchicago-el-Walonreye », ramexhnêye di noveles nén co eplaideye so papî

Tot là qu'on-z-a causé

Tot là qu'on-z-a causé,
Tot djon.ne galopin, dj'a yeû dès frumejons quand dj'êtindeûve causer walon.

Tot là qu'on-z-a causé,
C'èst cause dès mwinrneûs qu'on-z-a misbridjî nosse lingadje.

Tot là qu'on-z-a causé,
Nos n' divans pus nos retrôcler dins l' prijhon do francès.

Tot là qu'on-z-a causé,
I nos faut abouler dins lès maujones, dins lès scoles
po fé r'viker tot ç' qui nos tayons savin.n'.

Tot là qu'on-z-a causé,
tchantans, causans, fièstans todi d' pus,
èt,

Tot là qu'on-z-a causé,
on causerè co todi nosse bia lingadje walon.

Hervé Jehaes,

*e walon d' après Nameur
ricopyî a môde do scrijheu*

di Tîleu

Vocial ene sacwè d' drole : cwand on m' dimande : « Di wice estoz vs ? », dji n' mi pou espaitchî do responde : « di Tîleu », mågré ki vola 50 ans ki dji dmane a Serè.

I.

Cwand dj' a cwité nosse bon viyaedje,
Dji n' féve ki do candjî d' halaedje ;
Ça n' mi rindeut nén anoyeus,
Tîleu.

Dji n' âreu måy polou tuzer
Ki vos m' alîz insi manker ;
A l' atake, dji fjheu do brâcleu,
Tîleu.

Cwand on a on pô pus d' vint ans,
On s' croet foirt malén et portant,
Li veye fwait ses contes leye ossi,
Tot va-st insi.

II.

Ca ci n' est nén manker d' coraedje
Di ricnoxhe k' à cour, des piçaedjes
Vos prindèt come on colebeu,
Tîleu.

E l' ivier, si conter l' osté,
Bén sovint s' ratni do tchoûler
pask' e s' poenne, on est tot fén seu,
Tîleu.

Porsure si voye tot lanwixhant
Adon k' on n' pout pus fé l' efant ;
Si mete el tiesse k' on a tchoezi,
L' meyeu pârti.

III.

Si disfinde do moenner l' araedje ;
Shofler les nûlêyes di l' oraedje ;
Come twè, si mostrer coraedjeu,
Tîleu.

Sognî ses poennes, elzès bindler
Po k' elle arestexhe do sonner ;
Tofer si mostrer bon djouweu
Avou Tîleu.

Ritrover d' l' espwer tot s' dijhant
K' i vât mî d' tcheryî e-n avant,
Ça n' sieve pâr a rén d' s' alanwi :
Ça fwait sofri

IV.

Asteure cwand dji rvén so m' halaedje
Et ki dj' î rtrove mi bon viyaedje,
Dji n' arive pus a-t esse ureus,
Tîleu.

Dji n' saye minme pus di t' candôzer ;
N' a ene sacwè e m' cour k' est stoké ;
Dji n' a pus rén d' èn amoureux,
Tîleu.

C' est l' vrayi ki dji n' a pus vint ans
Et k' Mouze a passé tot corant.
Avou leye, c' est l' vrayi ki dj' a pris
Cénk croes ossi.

Adon dji passe sins m' arester ;
N' a nolu ki m' pout ricfoirter,
Pâr k' asteure vos n' estoz pus la...
Popa.

*Richard Joelants, so l' tipetape del tchanson
francesse « mon vieux » da Jo Dassin*

Chaper d' bèle

Li picron
pris dins l'arincrin
dimère paujêre
po n' nin avancî sès djoûs.
Vèyan.mint qui s' ratchon
ni fait nin prinde li song
i pôreûve quètefiye bin
fé fonre li filé èto...
po plu raddimint l' trosser.

Haïku 5-7-5

One gârzète è l'âir
plonke po mougî on pèchon.
Sbaré marcachou !

*Hervé Jehaes,
e walon d' après Nameur,
ricopyî a môde do scrijheu*

Viyès tecnikes

Li molén d' Ôdegne

Li molén d' Ôdegne, il a stou louwé e catoize cint nonante-shijh. Il apårtineut a l' abeye di Stâvleu. Il esteut banâ, ça vout dire ki les djins d' Ôdegne estént oblidjeyes di vni fé moure leus dinrêyes voci.

Mi grand-pere a vnou voci e dijh-nouv cint et deus. Pu ç' a stî popa k' a rprins. Popa a aresté di fé del farene e dijh-nouv cint swessante. Et nozôtes, on l' a rmetou e rote e dijh-nouv cint cwatru-vint-cénk, avâr la. Dispoiy, on-z a todi on pô pus d' pratikes,

copuvite di ciste anêye, avou çou k' on-z a oyôu djâzer avou les pans di Pologne. Ebén, on-z a a pô près tchaeke djoû on novea cliyint ki vént cweri del farene. On lyi vind soeye-t i cénk kilos... pa ptite cwantité... çou k' les djins vlèt, djans.

L' aiwe

Nos avans l' tchance, voci on-z a deus ris po-z avoir l' aiwe assez cwand c' est ene anêye di setcheur. Djus do molén, c' est l' Inne [Aisne], ki s' va maxhî e l' Aiwe d' Oûte. Mins li ri ki nos amoenne l' aiwe, on l' lome « li payis del foleye ». I nos vént do « bwès del foleye », la k' gn aveut ene folreye divinltins po foler l' linne, k' apårtineut motoit a èn ôte payis ki l' Principaté di Stâvleu.

Cwand dj' a trop pô d' aiwe, dji distoûne l' aiwe d' Inne à terén la-hôt, po vni radjouter à Payis-del-Folreie.

Al copete do viyaedje, gn a les Fagnes d' Ôdegne. Ele vinèt d' esse riprinjhe pa Natura 2000 ki còpèt les sapéns po rfé ene fagnoûle come dinltins. Çoula, c' est l' bon pol molén, paski les fagnes wârdèt l' aiwe pus

lontins k' les sapéns.

Sol schoyaedje del sipeate

Âdzeu d' çoula, à molén voci, on scheut [décortique] del blé [épeautre]. Çou ki vout dire rissaetchî li paye [balle de céréale] k' est âtoû do grin, po pleur fé del farene. Tos les moléns ni fjhèt nén ça. Fât awè ene xhossire (houssîre, hossîre, chochère) [décortiqueur].

Li pire del xhossire, ci n' est nén l' minme pire ki po moure po fé del farene. C' est ene plate pire avou des trôs dvins. C' est del pire di volcan, pus mole ki les ôtès pires di molén. Ki, zeles, c' est d' l' arcôze.

Al xhossire, gn a on diâle-volant, avou li raidje al copete, po relére li paye d' espeate et l' grin, divant d' moure.

Sol rabiyaedje des pires

Vla li mârtea-pik po rabiylî les pires po fé les rinneures, oubén po fé les trôs el pire del xhossire.

Di hintche a droete : li mârtea-pikeu, li plat mârtea, li bouxhâde

Li pire po moure li farene, cwand elle a tourné assez bén, i s' fwait on fime dissu. On l' doet casser et c' est avou l' plat mârtea. Po terminer, on passe avou l' bouxhâde : po spater les pitès pires ki n' serént nén acsûtes avou l' mârtea-pik.

- Tos les kibén k' on rbate li pire ?

- Po bén fé, fâreut à moens tos les shijh moes, sortot asteure, e molant todi pus. Mins la lontins k' on n' l' a pus fwait. Elzès fâreut rbate, awè. Li pire tournante, todi.

- Et po dismonter l' pire

- On s' sieve d' ene potince, po lever li pire tournante, po pleur digadjî li pire doirmante po pleur rabiylî l' pire. Al potince, a l' airçon, on mete deus broches, pask' i gn a deus trôs el pire. Pu on leve li

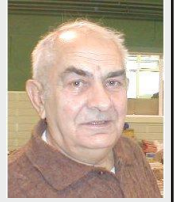
l' pire.

Odon Dethise, li 23 d' mâsse eyet li 26 d' octôbe 2014, rapoirtaedje moenné pa Lucyin Mahin et André Lamborelle, k' ene videyo est veyâve sol tévé walon-câzante (Youtube)

Egadjî scrijheu e walon

Çou k' aspitéve e m' tiesse...

... on djoû do moes d' awousse 2006, ki nos esténs toprès d' Perpignan, a nosse raploû d' tos les ans avou nos copleus catalans. Dji vos riscrî çoula e l' ivier po vos reschandi.

Dj' a d' abôrd hapé on clapant còp d' solo so mes deus spales tot fjhant l' Djâke, come Aldo Matchôné, a Canet-Pladje.

Adon-pwis, mes deus ptits-fis, des potchâds, vs di dj', ont pexhî come des rwès-pe-xheus el Massane, avou leus toirtchîs et houlés agayons. Mins come Berwete !

Divins l' posse âs imâdjes, adon

Nos copleus catalans, c' est des comunisses et des vraiys. End a co, minme s' i divnèt foû râles a trover.

Mins vey touwer et mascrâwer des cintinnes d' enocins et pâr des efants e Liban, sins l' poleur espaitchî, pa des Djwifs ki pierdèt leus tâtes et leus nougats, et po l' pus seur, leu-z oneur admisterdam terviterdam, i n a d' cwè potchî foû d' ses bagues et d' ses clicotes !¹

End a pus waire, des comunisses, di dj'. On pô come les scrijheus e walon a Lidje. Di nosse tins, a « Intrez don », ns fourîs ene céncwantinne, di 2000 a 2008, a poleur djâzer et scrire li walon eshonne. Mins ouy, des scrijheus di moens di 50 ans, c' est râle come del manoye di Pâpe, après Lidje, todi.

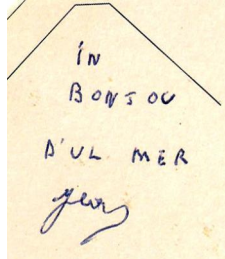
- Mins ki vs estoz pessimisse, Françwès ! Fât-st arawer !

Aniversaires, adon

Et mi, divant m' vere di Bannyuls, dji tuzéve â cint-et-céncwantinme aniversaire di nosse pus viye société walone. Volans dj' wadjî ki s' comité est capâbe del fiesti e francès ?

Mins leyans çoula â resse. Loukans puvite âs septante ans des condjîs payîs e 1936.

Loukîz les disbarker so les pladjes des ritchès djins, les ptits ovrîs. I rlevèt les

djambes di leus pantalons disk' âs djnos po moussî e l' aiwe. Leus efants fjhèt des

tchesteas d' sâvlon. Et leus femes, zeles, si hâynèt [s'exhibent] divins des spès mayots d' linne. « Kéne oreur, kéne oreur vormint ! », djudjént i, les gatzîs d' adon.

I sont des cints et des meyes a monter sol trén, motoit pol prumire feye, po rire, s' amuzer, viker kékes eures

di bouneur eshonne, â boird del mer. Et portant :

« On n' nos va tolminme nén payî a n' rén fé », pinsît i, les ovrîs.

« Vât mî Hitler ki l' front populaire », endalént i, les ritchâds.

Come nosse camaeråde Emile Sullon, dji vs va dire li minne.² Nos avéns deus trezôrs a dner come eritaedie a nos ptits-efants. Li prumî : on franc et rude walon avou tote si ritchesse. Li deujhinme : l' Union des ovrîs et l' foice di leu pârty, di leu sindicat. K' end avans dju fwait ?

Vola, tinoz, çou k' c' est ki d' djâzer d' aniversaires.

Vât motoit mî di n' les mây pus fiesti et d' les rovyî, ene boune feye a fé ! I n' apoitèt k' des noerès ideyes et del kinoye.

Alez, a vosse santé et boune anêye tolminme ! Ki les abwessons des fiesses n' âyénxhe nén on ptit gosse di vinaigue !

Mins dijhans cwand minme, po n' nén fini trop peneuzmint ki, tchance eto, i n a co des scrijheus e walon ki s' egadjèt d' tinzintins divins leus scrijhaedjes.

Françwès (Tchantchès) Nyns (riscrît a pârty d' on papî parexhou divins « Intrez don » e 2006 et ki l' oteur nos revoya pol mete vola)

100Fr. ou 3 Eûros. N° 2

INTREZ DON,

NI D'MANEZ NIN
SO L' SOÛ,

ÈT S'VINEZ'BEÛRE

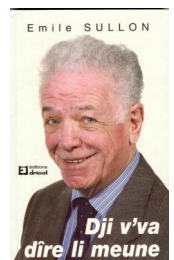
INE JATE DI BON CAFÈ

avou lès deûs-ôteûrs dès hôteûrs :

RICHARD JOELANTS & FRANÇOIS NYNS.

1. L' atake pa Israyel do Nonne Liban d' awousse 1996, po rvindjî deus sôdârs touwés al frontire, fijha dins les 150 moirts. Cwè çki li scrijheu ârè dvou dire des bombârdumints del Binde di Rhaza e 2009 (1200 moirts) ey e 2014 (2200 touwés) ?

2. rahoucant on live otobiografike da Emile Sullon, « Dji v'va dire li meune », parexhou e 1998 âs eplaidreyes Dricot a Lidje.

Novèa live d' imådjes e walon

Les grands âbes

C' est on live d' imådjes e walon, dessinê pa Stibane so on sinnarioû da Sarah V, ratourné e walon pa Paul-Henri Thomsin. Li mwaisse ouve a stî fwaite e walon. Elle a wangnî l' prumî pris del bate di fjhaedje d' on live d' imådjes e walon del Kiminâlté Walonreye-Brussele (2014).

Li live vént di esse eplaidî pås « Noer Dessén ». C' est l' 1° 3 del coleccion « Bablutes ». Ci pordjet la a yeu des subzides di deus costés : li Cinte des Lingaedjes do Pays del Kiminâlté Walonreye-Brussele, eyet li siervice del djonnesse do minme ministere.

Tinne

C' est ene famile di spirous ki doevnut cwiter leu tchinne, dins l' grand bwès, a l' aschate d' on rixhea, pask' i gn a on monse (ene terrasseuse) ki distrût tot avå vola. Et çoula, e fén mitan d' l' ivier. Ritrovront i a s' lodjî ?

Li spoûle tchereye a môde d' erî-contaedje (flach-bak). C' est l' popa skiron ki raconte çou k' il a lomé « l' istwere des grands âbes » a s' fi ki n' si sait edoirmi.

Modêyes coinreces

Li live a stî riscrît dins sacwants accints do walon : lidjwès pa Pâ-Hinri Tomsin, namurwès pa Joëlle Spierkel, carolo pa Jean-Luc Fauconnier, tchestrolès pa Pierre Otjacques, braibonî pa Emile Tasson et Valmy Féaux. Gn a eto ene modêye e picârd di Tournai, ratournêye pa Bruno Delmotte.

Djudmint tecnike

Pol Scaillet, èn ancyin imprimeu di s' mestî – si pa a-st imprimé l' Bourdon des anêyes å long – tchaspougne li live et nos dit : « L' ovraedje tecnike est bon ådla. Li papî est mate, nén rglatixhant, avou on bea gramaedje, çou k' est plaijhant po ls efants. Li fonte a l' boune grandeur, ki c' est pus åjhey po lére. L' istwere est bén racontêye; ele divreut esse pus longue. Li scrijhaedje e francès dins on cåde, c' est assaetchant po l' efant, ki n' serè nén sbaré aprume tot drovant l' live. Ci pout esse eto insi po les grandès

djins. Li pris est bén studyî (nén trop tchir), mågré k' i gn a on bea rloyaedje, çou ki rhâsse les costindjes. »

Louca filozofike

L' atuzleu do live a surmint eto pinsé a totes les djins ki doevnut

Hopea d' « Grands Âbes », dilé des ôtes lives d' imådjes e walon al fôre di l' eduk a Tchâlerwè

ebaguer d' leu mâjhon po sorviker. Et ki n' sont nén toti totsû bén ascoyeyes dins leu novea pays ki les ptits spirous do vî rnåd ronfleu dins l' fâve.

On î pout trover eto ene ricomandijhe po sayî di « wârdèr les spirous dins leu grand bwès » et n' les nén fé viker pôvriteuzmint dins on crawieus tchinne å mitan del veye.

Çou ki fwait dire a Joëlle Spierkel : *Qui ç' fuche lès racènes d'on-aube, lès racènes d'one djin, lès racènes d'one bièsse, lès racènes d'on*

Sacwants bouteus å pordjet : di hintche a droete : Valmy Féaux, Emile Tasson, Stibane, Sarah V. Nadine Van Welkenhuysen, Yannick Delairesse, Joëlle Spierkel, Michel Elsdorf

lingadje, i nos-è faut awè bin sogne èt, qu'èle vègnenuche di d' ci ou d' ôte paut, cès racènes-la, èle mèritent l' rèsprès ! Por mi, c'èst l' mèsadje è racoûti do lîve : « Lès Grands-Aubes ».

Corwaitaedje economike

L' etraidance inte deus siervice do Ministere del Culteure po arâvler dipus subzides di deus costés est sùti eyet foirt préjhåve [louable].

El live a stî prodût ey est vindou pa èn eplaidèu d' mestî, bén emoussî dins les circûts economikes, copurade avou les lives d' imådjes e walon. C' est ene clapante manire di spåde li live. End a-st a vinde, metans, dins l' tchinne di grands botikes « Carrefour » Et dins toplin des ptitès livreyes di pârticulîs.

I dmeure a rgreter li furlaedje di cwârs a fé cénk modêyes e walon, çou ki fwait scrire Francis Baudoux : « Mi, dji djâze el walon d' Nuvele eyet di Gngnape, ki n' sont nén dins ces six versions la. Brâmint des liârdès dispinsés po des ôtes ki mi. Eyet cwè esse ki vos feyoze po les ôtes Walons ? Si vos vôrîz fé po tertos, i vos fâreut co pus di liârdès, brâmint dpus. »

Bokets do live

Gn a lontins, dji vikéve dins on grand bos avou tote èm famile. Gn aveut des âbes al disgoviene.

Sacwants estént si télmint vîs et si télmint grands k' i fjhént des racations ås nûlêyes.

Dji dmoreve e-n on trô, ene tchabote, cwè, foncî dins on tchinne vî come Matîssalé. Il esteut câzumint nosse soçon.

Di l' esté, i nos catchive do solea. Di l' ivier, i nos meteut a l' âvrûle des grands froeds.

Djeus e walon

Li djeu d' kine

Li mot walon « kine » vént di l' espagnol « quinto » (cénkinme). Nos vos djhans pocwè cial dizo. On crijive « quinto ! » pu e walon « quin' » sins « -to » cwand on-z apicive li cénkinme limero, et c' est k' on-z aveut wangnî.

Li djeu d' kine k' on djouwéve l'co cwand dj' esteu roufion, les cwâtes avént troes rindjeyes di cénk limeros, avou cwate blancs. On wangnive cwand on rimplixheut l' cwâte. Mins les pus viyès cwâtes n' avént ki cénk limeros. Çou k' espliké li no do djeu e-n espagnol, pu did la e walon ey e francès.

Les limeros

Shijh cwâtes avou tchaeke 15 limeros, ça fwait, si dj' conte Bén, 90 botons às chifes a muchyî dins ene bouÛsse ou ene boesse, po lzès saetchî onk a onk al shijhe, avou deus a 6 djouweus(es). Po cwate et cénk djouweus, on leye onk ou deus

« moirts » (cwâte ki n' est da nolu).

Mins po mete del sipitansté emey les shijhneus, li saetcheu d' limeros loméve eto sacwants nombres avou on no a pârt. Vocial les cis rilevés a Sint-Houbert pa Mimile Petcheur.

- 1 : li bidet
- 2 : li poye, li canârd
- 3 : li bossou
- 4 : li berwete
- 7 : li piyotche
- 11 : deus djambes sins bodenes
- 13 : Mareye-Tereze (ki rime avou l' prononçaedje « trêze »)
- 19 : padzo l' vinte (djeu d' mot 20 / vinte)
- 20 : li botroûle (k' est e mitan do vinte, minme djeu d' mot)
- 22 : les deus canârd
- 33 : les deus bossous
- 69 : toûne lu come ti vous (96)
- 77 : les deus piyotches
- 80 : sol cwén (dji n' sai douvént

90 : nonante, li pus vî del bande (motoit li pus cnoxhou did zels tertos).

Radaptaedje do djeu e walon

On djeu a pô près l' minme ki l' kine a stî diswalpé på « Walon e scole d' après Tchâlerwè » (CHADWE). Les 6 cwâtes sont avou shijh tchambretes [cases], tchaeke avou on dessén et li no ki va avou. Les biblots a poujhî, c' est des pititès imâdjetes avou les minmes desséns et les minmes sicrijhaedjes. Teyoricmint, li ci (cene) ki wangne divreut crijî « sex » (po « sexto »), poy k' i gn a 6 câzes di plinnes !

On ptit djeu às copes di mots e walon

Po tos les lijheus del Rantoele k' inmut Bén djouwer... et trover des mots.

Purdoz ene foye di papî, ene late et on croyon. Tirez troes lenes coûtcheyes, paraleles, cwénze cintimetes longues, avou on cintimete etur zeles.

Wârdéz vosse late et vosse croyon e vosse mwin po tirer, âd triviè des troes lenes coûtcheyes, traze pititès lenes di stampé, todi on cintimete etur zeles.

Vos avez on tâvlea di vint-cwate pititès tchambretes. Limerotez les cenes do dzeu di onk a doze. Dins les tchambretes do dzo, sicrijhoz ene lete di A a L.

Cial dizo, les 12 kimons nos walons limerotés de 1 à 12.

1. on raploû | 2. ene aite | 3. ene djaeye | 4. ene daxhe | 5. on torea | 6. ene feme | 7. ene pondeure | 8. on rabatea | 9. on frumjhon | 10. ene bacneure | 11. on molon | 12. ene cahote
A tchoezi po fé des copes avou les prumîs : 12 ôtes nos walons letés di A a L.

A. ene baloujhe | B. ene aumaye | C. ene fritche | D. on waxhea | E. on madjopin | F. ene soce | G. del five | H. ene eschaye (scaye, chaye, hêye) | I. èn ouxh | J. ene schâve (schâgne, schafiote) | K. on gros solé | L. on djivâ

Dins l' câde padzo on limero, sicrijhoz li lete ki va po fé ene cope eyet li disfinde. Gn a motoit des nouvès copes a trover. Mins Djâke et Wili end ont fwait doze. Les kénes, vos shonne-t i ?

S' i gn a des mots ki vos n' kinoxhoz nén, ni rovyîz nén k' les lives di mots walons n' sont nén fwait po les tchéns. Inte di zels li wiccionaire : <http://wa.wiktionary.org>

Jacques Dupuis, li 11 d' decimbe 2014

Letes di cibernaivieus

Videyo sol molén d' Ôdegne

Fwart bin ! Bravo l'årtisse! C'est çou qui dj'atindeus: on fwart bè riportaje avou tot çou qu'i faleut monstrier èt dire ! Dji va ouker Odon èt Gislène po l z i anonci Dji va l'èvoiy ossu a dès camarades waloneus qui nnè sèrant ossu bin binajes. Grâce bramint dès côps !

André Lamborelle, so « VoBuze » (Youtube)

Videyo so Mâmdey

Bé l' bondjou, Lucien !

Dj'a bé rçû lè vidéo dè **Mâmdey**, to v' dèhant merci. Wice trouve-z-on cisse belle pètte vèye? Çou qui est drole, c'est qu' to vèyant les îmandges, on djur'èût què c'est **Mâm'dî** !

Qu'i v'vasse toudi bé

Manfred Lejoly

Response

Mâmdey : prononçaedje lidjwès et scrijhaedje e rfondou do betchfessî -ey (come : rifondou "pârtèye" = lidjwès "pârtèye" = ôvîfatwès panrti). => ces "-i" à coron la d' après Mâmdey-Ôvîfa respondèt TODI a des prononçaedjes -îy so Nameur et -èy so Lidje => Mâm'dî = Mâmdey ÇKFM (çou k' i faleut mostrer).

Ritripaedje da Manfred

An dfêt dè Mamdey / Mâm'dî, vos avîz bé compris què djè vsève dè l'umour. N'espèche : A mi idé, cè sèrèût bécôp pu sùti, èt pu "poli" èssu, sè l'rfondou w. tchusichève po tos lès nos dè vèyes, viadges, contrés, etc. lè manîre walone come on lè loume so plèce. Egzimpe: Sè "Transinne" sè dit è walon dè là "Transène", vos n'im.rîz mètans wêre qu'on diche Tronsone, ou bé Trusane ou bé Trinsune, etc. Dj'admets què çoula pout èsse pu manlêhé p'one grande êwe, qui s'dit motè dè manîre difèrin.ne so l'longueûr.

Response

Oyi, c' est sovint on casmint d' tiesse. "Transene" est on bea egzimpe do minme kesmessaedje ki po Mâmdey / Mâm'dî. La-minme, on dit "Transine" ki rime avou "ouline". Mins li cawete -ine n'egzistêye ki so les "boirds" del Walonreye. Dijn km pus lon, a Nâwinne [Awenne], on dit "Transène" avou l' cawete tipicmint walone.

Rôze calpin

Po lére li tecse des planches 3 et 4 des « Totlravi » del Rantoele 71, i lzès faleut mete divant on miroe. Nos platès escuzes !

La ddja ene hapêye, nosse soçon Lorint Hendschel a ratchté ene pitite bâshele lomêye « Jane ». Proficiate à popa, al moman, et às troes frés et sours del crapåde et boune fiesse di ses ans a Djihene !

Kesses da Djan Goffart so les tchansons et tchanteus e walon

In tchanteû m' dimande si dj'é dès rensègn'mints dissus in certin « Pharaon », qu'âreut stî in tchanteû walon.

Vos d'avèz ?

Mèrcî pour lî.

Si vos-avèz co d'èl place. C'è-st èn-ome d'in cèrque walon di thèyâte qui cache :

Et Bén v'là : ène con'chance cache après lès paroles d'ène tchanson. Vos p'lèz fén ène saqwè pour lî ?

Je recherche désespérément les paroles d'une chanson populaire que je crois carolo. On y parle de St Eloi qui n'est pas mort. La tradition orale venant de mon papa m'en fait connaître 2 couplets, mais je crois qu'il y en a beaucoup plus.

Les 2 couplets que je connais c'est:

« Èt on intind dins l' guèrnî lès soris tapér du pî / Èt on intind dins l' tchîyote lès moulons danser l' foxtrot ».

Response

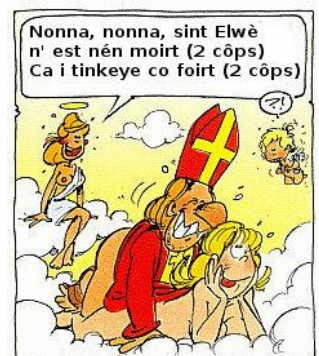
Gn a todi nén cisse tchanson la dins « On fiestixh les sints » (*on fiesse lès sints, les fêtes calendaires dans la littérature en wallon carolorégien*) l° 3, do Bourdon, pp 51-60 (1993).

Mins dintins, cwand on-z esteut e scole, on tchantéve ene tchanson di studiant, e francès, nén pikéye des viers, lomêye « *Le pou et l'araignée* » et ki l' resploe endaléve insi :

Et on entend dans les champs / S' masturber les éléphants, / Et on entend dans les prés, / Gazouiller les chimpanzés, ... Non, non, non, non, Saint-Eloi n'est pas mort (2 côps) / Car il bande encore (2 côps).

Li tchant ki vosse soçon cache après est dandjreus on redjârbaedje di cisse tchanson la e walon, fwait pa on Sint-Elwetî k' aveut stî a l' univ.

Mins po Djan, ci n' est nén ç' tchanson la.

Mande escuze

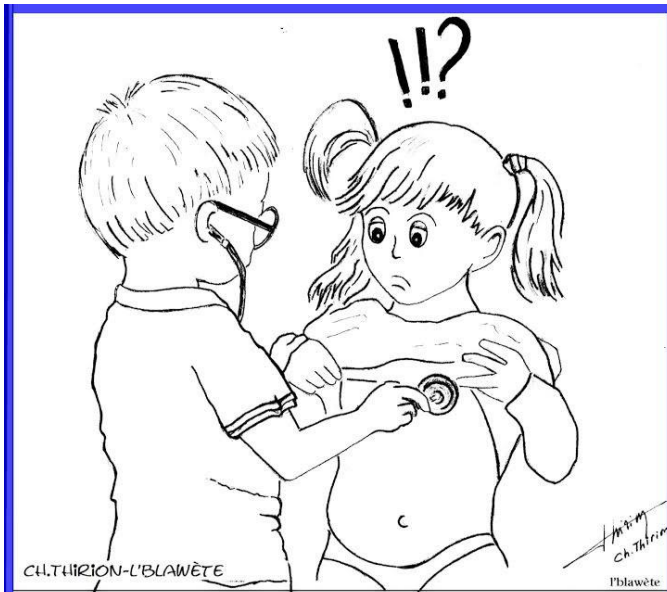
Les crakes dal Blawete

Advinas

- 1) Kéne diferince n a-t i inte ene blanke dame [fée] et ene macrale ?
- 2) Kéne diferince n a-t i inte èn ome et s' pàpàd [poupard, bébé] ?
- 3) (po vindjî les blondes !) Pocwè les crakes so les blondes sont ele si coûtes ?
- 4) Kimint dner pus di libertè às femes ?

Coûtès Fâves

- 1) C' est insi : vât mî esse wiyinme [cocu] ki vef ! I n a moens d' papîs a rimpli !
- 2) Consey po Bén viker : I n' fât nén boere à volant; i fât boere al botaye !
- 3) Al parfoumreye intere ene djonne comere. Leye : Bondjoû ! Dji vôreu on deyodorant po m' galant. Li vindeuse : - on deyodorant a bole ? Leye : - Bén neni, on deyodorant po li dzo des bresses.
- 4) Al nute, inte ene cope di vîs maryîs. Lu : Mamour, mi ptite nokete, c' est cwand k' on fwait l' amour ? Leye : Mi, c' est dmwin. Et twè ?
- 5) Deus soçons s' rèscontrèt. - Salut, René ! Dimwin al shijhe, ça t' direu... eee... ene partouze ? :: Bén seur et cbén serans nos ? :: Bén, si t' feme vént, on serè troes !
- 6) Deus djonnès comeres sont ki tchafèt : - To fumes, twè, après l' amour ? :: Dji n' sai nén, dji n' louke mât mi mozete adon !
- 7) Al shijhe, ene cope à lét. L' ome caresse li bresse di s' feme. Leye : - Dimwin, dji va à djineco, et dji n' vou nén sinti mâva. I s' ritoûne, peneus. Kékes munutes pus târd, lu : - Dimwin, t' as ossu radjoû à dintisse ?
- 8) Èn efant dmande a s' pere : - Kî çki m' a dné m' sûtance ? :: C' est seur ti mame, paski mi, dj' a todi l' minne !
- 13) N a deus omes ki djâzèt eshonne. Li prumî : - Li divoice, c' est grâve : ti feme ti cwite, et ele ti prind l' mitan di çou k' t' as spârgnî tote ti veye ! Li deujhinme : - Li crijhe economike, c' est pès. To piès li mitan di çou k' t' as spârgnî tote ti veye, et t' as todi t' feme !
- 14) Tuzaedje. Cwand on-z est moirt, c' est po les ôtes ki c' est mâlâjhey ! Cwand on-z est fén bieesse... c' est parey !

Sov'nance d'èfance

-Na na na,
Dj'a mètou m'deût d'vins t'bot'roûle..!
-Na na na na,
C' èsteût nin m'bot'roûle....!
-Na na na na na,
C'èsteût nin m'deût ...!!

Responses às advinas

- 1) Deus anêyes di mariaedje !
- 2) On pout leyî l' bébé tot seu avou l' nounou !
- 3) Po k' les omes les comprindexhe et k' les brunes s' endè sovnexthe !
- 4) Fât ragrandi l' coujhene !

Qui l'novèle annêye qu'atake vis-apwète
on hopê d'novèlès djôyes !

Bonne fièsse di Noyé
èt, tant k' nos î èstans,
bonne anêye èt
bonne santé
à tertotes
èt tertos

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tâves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz claudine-voz@hotmail.com

Les djâzeus d' Manhé

Sale comunâle, tos les 4inmes mierkidis do moes. Racsegnes : Jean et Anne-Marie Leclerc

Copinreye di Libin

Tâvlêye di rcâzeus d' walon moennêye pa Djâke Dupuis. Ele si rashonne li dierin vénrdi do moes a 6 eures al nute al mājhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' egljhe). Racsegnes : Emilie Lecuivre, Culture Haute-Lesse : 061/41 33 91 0498/17.24.67

Les conte-rindous sont so « Berde-laedje »

Copinreye di Rindeu

Li prumî londi do moes a 8 eures al nute. Racsegnes : Jean-Marie Hamoir 084 47 78 57. jm-hamoir@skynet.be

Tâvlêye di walon di Rotchfoirt

A « Ascoye Fâmene », les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet d.malet-sonveau@skynet.be

Copinreye di Tchârnoe

(Tchaurnè, *Charneux-Harsin*)

Sâle do viyaedje, li 3inme mârdis do moes Racsegnes : Josée Buron : joseeburon@hotmail.com

Li copinreye di Timister

Li prumî djudi do moes a 20e ; Racsegnes : Léon Bomboir (087 44 61 85).

Li copinreye des trôs d' soteas, Tchôfontinne

Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59). causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus côps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, å locâ d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al sâle di spôts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 65 55 20; petitelouyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 63 49 61.

Soçnaedje di Djmepe-so-Sambe

Li mârdis, ene samwinne so deus. On cåze did tot, mins nén d' politike ni di rlidjon Racsegnes : christiane.bi-name@euphony.net

Sicoles di walon

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrimont

Les scoles di Bive do prétins 2015

Les mârdis 3, 10, 17 24 et 31 d' octôbe 2015 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes : centre.culturel@bievre.be

Li 31 d' mâss, c' est les scolîs ki fjhèt l' cours.

Vepes e walon

Tos les londis a 7 eures al nute, viesses e walon e l' tchapele vî-cato-like di Sint-Serwais, 75, rowe De Hulster; Racsegnes : georgestaelens@gmail.com

Emissions tévés

Li 30 di decimbe a 9 e. al nute so l' 3inme tchinne di l' RTBF, ripasaedje do Grand Pris del Tchanson e Walon di 2014.

VoBuze (Youtube)

<http://www.youtube.com/wlntv> ou don-bén :

<http://aberteke.walon.org>

Vizite di Mâmdey / Mâmdi avou Manfred Lejoly.

Li molén d' Ôdegne (loukîz eto p. 17) Odon Dethise et Ghislaine Gaspar ; prezintaedje da André Lamborelle.

Sol Toele walon-câzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Scoles di walon d' Bive di l' ashyinne do waeyén-tins 2014.

So l' edicion francesse, bénrade tos des papîs so les noûmots e walon.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 13.612 ârtikes (å 18 di decimbe 2014).

<http://wa.wikipedia.org>

Li Wiccionaire

<http://wa.wiktionary.org>

aveut 13.985 ârtikes å 18 di decimbe 2014.

Libes programes éndjolikes e walon

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Gn a on fyi po l' avançmint do pordjet « Samwinne do walon » metou e-n alaedje pa Michel Francard, et onk pol bate di noûmots ahivêye dins ç' pordjet la.

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrouve des tecses evoyîs pa les oteurs e Feller ey eplaidîs vaici e rfondou .

« Payis condruze et walon »

Pådje « Fesse-bok » privêye avou beacôp do walon. Po-z î esse priyî, dimandez a Jean-Pierre Dumont, Richard Joelants ou Jacques Desmet.

Muzêye do Pârlaedje

<http://www.museedelaparole.be/>

Waibe del Blawete

On novea waibe-blok e walon

<http://li-blawete.blog4ever.com>

Waibe da Zante

<http://kiweb.org/docu-ment/zante/001.pdf> Pu, tot candjant d' limero (/002.pdf), disk' a Bén lon. C' est do walon des aschates walo-picâdes (Les Scâssene, Sougniye ?), sicrît dins on sistinme di scrijha espontané.

LI RANTOELE N° 72

- * Sapinse a mi (Christian Thirion) p. 3
- * Cérudjin às MSF (Martial Ledecq) p. 4
- * Tchanteu d' rok a Vladivostok (Jean-Louis De Weirt) p. 5
- * Bataye d' otos d' coûsses (Jean Goffart) p. 6
- * Li harpe às touches (Willy Marchal) p. 7
- * Libe di tuzer si rlidjon ? (Georges Sfasie & L.-M. Zahed) p. 8
- * Belès Letes
- ** Li pa do tenismane (3) (Lucien Mahin) p. 9-10 & 15
- ** Powinmes (Hervé Jehaes) p. 15-16
- ** di Tîleu (Richard Joelants) p. 16
- * Binde d' imådjes : Come dijheut Totlravi (Djozewal) p. 11-14
- * Molén d' Ôdegne (Odon Dethise) p. 17
- * Tuzaedje did la 8 ans et 6 moes (François Nyns) p. 18
- * Les grands âbes (Stibane / Thomsin et brâmint ds ôtes) p. 19
- * Djeu d' kine et waloto (Emile Pêcheur, CHADWE) p. 20
- * Djeu d' copes di mots (Jacques Dupuis) p. 20
- * Letes di ciberrôbaleus p. 21
- * Les crakes del Blawete p. 22

